ISIO ry
intersukupuolisten
ihmisoikeudet

18.10.2022

Lausunto hallituksen esityksestä laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyvien lakien muutoksesta (HE 189/2022 vp)

Intersukupuolisten ihmisoikeudet ISIO ry on vuonna 2019 perustettu kansalaisjärjestö, jossa intersukupuoliset ihmiset ja ihmisoikeusasiantuntijat toimivat yhdessä intersukupuolisten ihmisten oikeuksien edistämiseksi ja intersukupuolisuutta koskevan tietoisuuden lisäämiseksi.

Intersukupuolisuus on kattokäsite erilaisille sukupuolipiirteisiin liittyville kehovariaatioille. Intersukupuolisten ihmisten sukupuolipiirteet (anatomia, hormonitoiminta tai kromosomisto) eivät mahdu tyypillisiin määritelmiin siitä, millainen tytön tai pojan kehon lääketieteellisen näkökulman mukaan "tulisi olla". Intersukupuolisuus-termi viittaa ihmisen synnynnäiseen kehoon, ei sukupuoli-identiteettiin.

ISIO ry kiittää mahdollisuudesta lausua otsikon aiheesta.

ISIO kannattaa translain pikaista uudistamista ja yhtyy muiden ihmisoikeusjärjestöjen kannanottoihin

ISIO pitää tärkeänä sitä, että pitkään odotettu translain uudistus toteutuu. Lakiuudistus on saatettava loppuun ripeästi, sillä nykyiset sukupuolen juridisen vahvistamisen käytännöt altistavat transihmiset syrjinnälle ja muille oikeuksien loukkauksille. Lakiesitys sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtojen muuttamisesta esitetyllä tavalla edistäisi transihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Nykyisin voimassa olevasta lainsäädännöstä Suomi on saanut kritiikkiä kansallisilta ja kansainvälisiltä ihmisoikeuksia valvovilta tahoilta. Kuten Seta lausunnossaan mainitsee kaikki suomalaiset trans-, ei-binääristen sekä intersukupuolisten ihmisten järjestöt ja sateenkaari-ihmisiä edustavat eurooppalaiset kattojärjestöt ajavat yksimielisesti sukupuolen itsemääräämisoikeutta vahvistavaa lainsäädäntöä ja vaativat itsemääräämisoikeudelle perustuvaa sukupuolen juridista vahvistamista. ISIO, muiden ihmisoikeustoimijoiden tavoin katsoo, että sukupuolen vahvistamisen käytäntöjen tulee perustua itsemääräämisoikeuteen. ISIO yhtyy Amnestyn Suomen osaston, Setan ja Sateenkaariperheet ry:n huomioihin sukupuolen vahvistamisen, ja siihen liittyvien lakien jatkokehittämisen tarpeista. Erityisesti on välttämätöntä, että jatkovalmistelussa laaditaan ihmisoikeuksia kunnioittava menettelytapa myös alle 18-vuotiaiden sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi.

Huomioita hallituksen esityksestä intersukupuolisten oikeuksien näkökulmasta:

ISIO ry haluaa tuoda esiin, että hallituksen esityksessä seuraavat kohdat luovat virheellisen mielikuvan **siitä, että lakiuudistus jollain tavoin edistäisi erityisesti intersukupuolisten ihmisten oikeuksia. ISIO ehdottaa näiden kohtien poistamista**.

1. Sivulla 86 todetaan, että "osassa lausuntoja" todettiin, että intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden varmistamiseksi olisi ollut välttämätöntä kieltää lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat toimenpiteet lailla.

   ISIO huomauttaa, että **tämän vaatimuksen esitti yli 2/3 seuranta- ja arviointiryhmän jäsenistä** sekä myös useat muista myöhemmin lausunnon antaneista tahoista. Seuranta- ja arviointityöryhmässä olleiden lapsenoikeuksien ja ihmisoikeuksien asiantuntijoiden näkemyksiä ei siis otettu huomioon.

2. Hallituksen esityksessä viitataan useissa kohdissa siihen, että lakiuudistuksen myötä myös intersukupuoliset henkilöt voivat nyt hakea sukupuolen vahvistamista, koska edellytyksenä ei ole enää transsukupuolisuusdiagnoosi (s. 40, 44, 65 ja erit. 89). Samassa yhteydessä viitataan myös muunsukupuolisiin.

   Perustelu luo turhaa hämmennystä, koska siinä intersukupuolisuus (ihmisen synnynnäinen kehovariaatio) samaistetaan muunsukupuolisuuteen (sukupuoli-identiteetti). Kirjaus antaa ymmärtää, että intersukupuolisuuteen liitettävän kehovariaation omaaminen olisi aikaisemmin ollut esteenä sukupuolen vahvistamiselle. ISIO kannattaa ehdottomasti

sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessin ja lääketieteellisten sukupuolenkorjaushoitojen erottamista toisistaan ja sukupuolen vahvistamisen itsemääräämisoikeuteen pohjaavaa käytäntöä. Kritiikki koskee siis ainoastaan **perustelua, joka luo virheellisen mielikuvan siitä, että lakiuudistus edistäisi erityisesti intersukupuolisten ihmisten oikeuksia. Tämä on kestämätöntä tilanteessa, jossa intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden loukkausten annetaan jatkua.**

Intersukupuolisten lasten suojelusta on säädettävä lailla ja valmistelu aloitettava välittömästi

ISIO osallistui translain uudistamisen seuranta- ja arviointiryhmän työskentelyyn intersukupuolisten lasten oikeuksien toteutumiseen keskittyen. Näistä keskeisin ja kiireisin on se, että lasten sukupuolipiirteitä "normalisoivat" kirurgiset ja muut lääketieteelliset toimenpiteet, jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä ja joille lapsi ei ole antanut omaa tietoon perustuvaa suostumustaan, tulee kieltää lailla. Niissä tilanteissa, joissa lapsi oikeasti tarvitsee kiireellistä lääketieteellistä hoitoa, se tulee tietysti toteuttaa.

Hallitusohjelmassa on sitouduttu edistämään intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden toteutumista ja lopettamaan intersukupuolisten lasten sukupuolipiirteitä "normalisoivat" lääketieteelliset toimenpiteet, jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä.

ISIO on äärimmäisen pettynyt siihen, ettei tätä lakimuutosta toteutettu translain uudistamisen yhteydessä. Verrokkimaista esimerkiksi Islannissa, Maltalla, Portugalissa näin on tehty.

Useat ihmisoikeustoimijat* ovat osoittaneet huolensa intersukupuolisten lasten kohtelusta. YK:n ihmisoikeuskomitea antoi Suomelle kesäkuussa 2021 suosituksen, jonka mukaan Suomen tulee ehkäistä peruuttamattomien lääketieteellisten toimenpiteiden, erityisesti kirurgisten toimenpiteiden, tekeminen sellaisille intersukupuolisille lapsille, jotka eivät vielä pysty antamaan toimenpiteille täyttä ja vapaata tietoista suostumusta. **Komitean mukaan tällaisia toimenpiteitä tulee tehdä vain, kun ne ovat välttämättömiä lapsen terveyden kannalta.** Ihmisoikeuskomitea myös suositti, että vastaavanlaisten toimenpiteiden uhreiksi joutuneille ihmisille tulee taata tehokkaat oikeussuojakeinot. Myös **EU:n lapsen oikeuksia koskevassa strategiassa** sitoudutaan siihen, että intersukupuolisille lapsille tehtävät leikkaukset ja muut lääketieteelliset toimenpiteet, jotka muokkaavat lapsen sukupuolipiirteitä, eivät ole elintärkeitä ja jotka tehdään ilman lapsen tai vanhempien tietoon perustuvaa suostumusta saadaan EU-maissa loppumaan.

ISIO vaatii, että hallitusohjelmalupauksen täyttämiseksi:

1. Hallitus käynnistää kiireellisesti intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden turvaavan lain valmistelun.

2. Hallitus osoittaa virkamiestyöryhmän intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi esittämien suositusten toteuttamiseen riittävät resurssit ja aloittaa toimenpiteiden toteuttamisen välittömästi.

Huomioita virkamiestyöryhmän suosituksista intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi

Virkamiestyöryhmä suosittaa neljää toimenpidettä intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi: 1) viranomaisselvityksen tekoa intersukupuolisten lapsiin kohdistuvista käytännöistä; 2) perheiden asianmukaisen tiedon saamisen varmistamista; 3) ammattilaisten ohjausta ja 4) ammattilaisten koulutusta. Nämä suositukset ovat kannatettavia, mutta riittämättömiä nykyisessä tilanteessa.

1. Viranomaisselvitys

Mikäli lainsäädäntötyön tueksi edellytetään vielä uutta selvitystä (olemassa olevien ETENEn 2016 ja oikeusministeriön/ulkoministeriön 2019 tilaaman selvityksen lisäksi), työ tulee käynnistää välittömästi. **Selvityksen kohderyhmä on määritettävä laajasti** kattamaan kaikki sukupuolipiirteisiin liittyvät kehovariaatiot ja niiden perusteella lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet. Mikäli kohderyhmä määritellään kapeasti, vaarana on, että valtaosa lasten sukupuolipiirteitä muokkaavista toimenpiteistä jää todellisuudessa piiloon. **Selvitys tulee toteuttaa lapsen oikeuksien näkökulmasta kiinnittäen erityistä huomioita siihen, miten lapsen etua toimenpiteistä päätöksiä tehdessä arvioidaan ja miten tämä analyysi dokumentoidaan.**

Selvitystyössä on ensisijaisesti kerättävä yhteen ja hyödynnettävä terveydenhuollossa jo saatavilla oleva tieto diagnoosi- ja toimenpidemääristä, sekä lapsen edun arvioimisen käytännöistä näissä tilanteista. Myös nämä on määritettävä laajasti, jotta

todellisuudessa saadaan kattava kuva tilanteesta. Kyse ei ole yksittäisistä diagnooseista tai toimenpidekoodeista ja niiden kieltämisestä. Kyse on lääketieteessä vallalla olevasta rakenteellisesta ongelmasta, jossa sukupuolipiirteisiin liittyvät kehovariaatiot nähdään ongelmaksi. Tämä johtaa siihen, että täysin terveiden vauvojen, taaperoiden ja teini-ikäisten lasten kehoihin kajotaan tekemällä heille toimenpiteitä: mm. emättimen rakennus ja laajennus; sukurauhaskudoksen poisto, josta seuraa elinikäinen hormonilääkitys; ulkoisten sukuelinten (klitoris, penis/virtsaputken pää) ulkonäön muokkaaminen.

Saksan perheministeriön tilaama selvitys, joka pohjasi 10 vuoden ajanjakson kattama tilastoaineistoon osoitti, että suositukset välttää tietyillä toimenpidekoodeilla tehtäviä toimenpiteitä johtivat puolestaan toisilla toimenpidekoodeilla tehtävien toimenpiteiden kasvuun. Lapsen sukupuolipiirteisiin kajoavien toimenpiteiden määrä siis pysyi tarkastelujaksolla samana, mutta toimenpidekoodit vaihtuivat toisiksi. (Oikarinen 2019; alkuperäislähde: Klöppel (2016): Zur Aktualität kosmetischer Operationen„uneindeutiger"Genitalien im Kindesalter.) Tämä oli yksi keskeinen syy siihen, miksi Saksassa päädyttiin säätämään laki, jossa lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet, joille ei ole terveydellistä syytä, kielletään. Toinen keskeinen syy oli se, että Saksan rikoslaissa jo olemassa ollut tarpeettomien lääketieteellisten toimenpiteiden kriminalisointi pahoinpitelynä ei selkeästikään ollut pystynyt suojaamaan intersukupuolisten lasten oikeutta kehollisen koskemattomuuteen ja väkivallalta suojeluun (Oikarinen 2019).

2. Perheille asianmukaisen tiedon saaminen

Tämä suositus on erittäin oleellinen ja sen toteuttamiseksi tulee osoittaa resurssit ja aikataulu. Terveydenhuoltoon tulee kiireellisesti saada lapsen oikeuksien ja ihmisoikeuksien asiantuntemusta ja tietoa, joka ei perustu ainoastaan lääketieteen näkökulmaan lapsen edusta.

3. Ammattilaisten ohjaus

Edellinen STM:ssä translakia valmistellut työryhmä (2018–2020) ehdotti yhdeksi keinoksi terveydenhuollon valvonnan lisäämistä. Tämä on kannatettavaa, mutta jostain syystä näissä uusissa suosituksissa valvonta on laimentunut ohjaukseksi. Tällä tarkoitettaneen ministeriötasoista ohjausta, jota ei kuitenkaan tarkemmin määritellä.

Käytännössä toimiva valvonta voisi olla tehostettua valvontaa siitä, miten lapsen etua ja toimenpiteen hyötyjä toimenpiteistä päätettäessä arvioidaan, miten lapsen etua arvioitaessa tasapainotetaan lapsen eri oikeuksia ja miten tämä lapsen etua määrittävä tehty analyysi dokumentoidaan siten, että myös myöhemmin tietoihin palatessa olisi mahdollista arvioida toimenpiteiden välttämättömyys terveydelle ja lapsen edun toteutuminen.

4. Ammattilaisten koulutus

Ammattilaisten koulutus on kannatettava, mutta täysin riittämätön toimenpide tilanteessa, jossa ammattilaiset toteuttavat lapsen kehoon kajoavia toimenpiteitä, jotka loukkaavat törkeällä tavalla lapsen kehollista koskemattomuutta.

Kommentti virkamiestyöryhmän ja ministeri Lindenin mainintaan FGM-työryhmästä

Sekä virkamiestyöryhmä raportissaan että ministeri Linden vastauksissaan kirjallisiin kysymyksiin (kk 373/2022 & 380/2022) viittaavat oikeusministeriön FGM-työryhmän työskentelyyn antaen ymmärtää, että tämän työryhmän tekemät lainsäädäntöehdotukset saattavat vaikuttaa jollain tavoin myös intersukupuolisten lasten tilanteeseen.

Intersukupuolisten ihmisten järjestöt ja asian kanssa työskentelevät ihmisoikeus- ja lapsen oikeuksien toimijat eivät ole olleet millään tavalla mukana tämän työryhmän työskentelyssä, olleet tässä työryhmässä kuultavana tai saaneet sen työskentelystä mitään tietoa. Pahimmassa tapauksessa tässä lainsäädäntöprosessissa tehtävät linjaukset voivat jopa huonontaa intersukupuolisten lasten oikeuksien toteutumista, mikäli ne oikeuttavat sukupuolipiirteiden variaatioiden "normalisoinnin" eli intersukupuolisille lapsille tehtävät toimenpiteet.

Ystävällisin terveisin,

Kaisli Syrjänen

Intersukupuolisten ihmisoikeudet - ISIO ry

p. 0400 711 206

*Myös esimerkiksi YK:n kidutuksen vastainen komitea (CAT/C/CHE/CO/7), lapsen oikeuksien komitea (CRC/C/ESP/CO/5-6) ja CEDAW-komitea (CEDAW/C/ LUX/CO/6-7) ovat useaan otteeseen osoittaneet huolensa intersukupuolisille lapsille tehtävistä toimenpiteistä. Komiteat ovat korostaneet lainsäädännön merkitystä lasten koskemattomuuden turvaamisessa. Euroopan parlamentin vuonna 2019 antaman päätöslauselman (2018/2878) mukaan valtioiden tulee toimia intersukupuolisten kehollisen koskemattomuuden ja intersukupuolisten ihmisoikeuksien toteutumiseksi. Päätöslauselmassa tuomitaan jyrkästi sukupuolen normalisoivat hoidot ja leikkaukset sekä rohkaistaan jäsenvaltioita hyväksymään tällaiset leikkaukset kieltävää lainsäädäntöä.

Lähteitä:

ETENE (2016): Kannanotto intersukupuolisten lasten hoidosta ja taustaraportti kannanottoon, https://etene.fi/-/etene-ja-intersukupuolisten- lasten-hoito.

Human Rights Committee: Concluding observations on the seventh periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/7.

Klöppel, Ulrike (2016): Zur Aktualität kosmetischer Operationen, “uneindeutiger“ Genitalien im Kindesalter.

Lapsen oikeuksia koskeva EU-strategia (2021): COM/2021/142.

Oikarinen, Tikli (2019): Ei tietoa eikä vaihtoehtoja. Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista. Oikeusministeriön julkaisu.